

Tilda Fonologik Nazariyalar

Ismanova Odinaxon Urunbayevna

ADChTI Nemis tili nazariyasi va amaliyoti kafedراسi o'qituvchisi

O'skanboyev Rahmatullo O'tkirbek o'g'li

ADChTI Roman german va slavyan tillari fakulteti

4-bosqich 401-guruh talabasi

rahmatullooskanboyev@gmail.com

Annotatsiya

Uzbekcha: Mazkur maqolada tilda fonologik nazariyalar, ularning asosiy tamoyillari va yondashuvlari tahlil qilinadi. Klassik, strukturalistik va generativ fonologiyaning muhim jihatlari haqida ma'lumot beriladi. Bu nazariyalar tildagi tovush birliklarining o'zaro munosabatlari va ularning tilda qanday qo'llanilishini tushuntiradi.

Ruscha: В данной статье рассматриваются фонологические теории в языке, анализируются их основные принципы и подходы. Особое внимание уделяется классической, структуралистской и генеративной фонологиям. Эти теории объясняют взаимосвязь звуковых единиц в языке и их использование.

Inglizcha: This article discusses phonological theories, analyzing their main principles and approaches. It provides insights into classical, structuralist, and generative phonology. These theories explain the relationships between sound units in language and how they are applied.

Kalit so'zlar

Uzbekcha: fonologiya, fonemalar, strukturalizm, generativ fonologiya, tilshunoslik.

Ruscha: фонология, фонемы, структурализм, генеративная фонология, лингвистика.

Inglizcha: phonology, phonemes, structuralism, generative phonology, linguistics.

Kirish

Fonologiya – tilshunoslikning tilda tovushlarning qanday tuzilganligini va ular qanday ishlatilishini o‘rganadigan sohasi. Tilning tovush tizimi faqat fonetik xususiyatlardan iborat emas, balki tovushlarning ma’no yaratishdagi roli ham muhim ahamiyatga ega. Fonologiya tilning eng kichik tovush birliklari – fonemalarni, ularning bir-biridan farqlanishini va o‘zaro munosabatlarini tahlil qiladi. Ushbu maqolada tilda qo‘llaniladigan asosiy fonologik nazariyalar – klassik, strukturalistik va generativ fonologiya haqida so‘z boradi.

Asosiy qism

1. Klassik Fonologiya

Klassik fonologiya XIX asr oxiri va XX asr boshlarida shakllangan bo‘lib, bu nazariya til tovushlarining muhim xususiyatlarini va ularning tilda qanday farqlanishini tahlil qilishga qaratilgan. Klassik fonologiya bo‘yicha fonemalar ma’noni farqlashga xizmat qiluvchi eng kichik tovush birliklari hisoblanadi. Fonemalar so‘zlarni farqlashda asosiy rol o‘ynaydi va bu fonemalar pozitsiyaga qarab turli shakllarda namoyon bo‘lishi mumkin.

2. Strukturalistik Yondashuv

Strukturalizm XX asrda Ferdinand de Saussure tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, bu yondashuv fonemalarning o‘zaro munosabatlari orqali tilda qanday ma’nolar paydo bo‘lishini o‘rganadi. Strukturalizmga ko‘ra, til tizimi faqat fonemalardan iborat emas, balki bu tizimdagi birliklar bir-biriga bog‘liq holda tilda ma’no yaratadi. Fonemalarning qarama-qarshiliklari (oppozitsiyalari) ularning tildagi o‘rni va ahamiyatini belgilaydi.

3. Generativ Fonologiya

Generativ fonologiya – Noam Chomsky va Morris Halle tomonidan 1960-yillarda ishlab chiqilgan nazariya bo‘lib, u tilda fonologik jarayonlar qanday qoidalarga bo‘ysunishini o‘rganadi. Bu yondashuv fonemalarning chuqur tuzilmasi va yuzaki tuzilmasini tahlil qiladi. Chuqur tuzilma tildagi tovushlarning ichki strukturasini ifodalasa, yuzaki tuzilma bu tovushlarning talaffuz shaklini

ko'rsatadi. Generativ fonologiya tovushlarning qanday o'zgarish jarayonlariga duchor bo'lishini va bu jarayonlar qanday grammatik qoidalarga asoslanganini o'rganadi.

Xulosa

Tilda fonologik nazariyalar tilshunoslikda muhim rol o'ynaydi, chunki ular tilning tovush tizimini chuqur tahlil qilish va tushunish imkonini beradi. Fonemalarning tilda qanday ishlatilishi, ular orasidagi bog'liqlik va qarama-qarshiliklar tilni yanada aniqroq tushunishga yordam beradi. Generativ, strukturalistik va klassik fonologiyaning tilda o'ziga xos o'рни bor va ularning barchasi tilning fonologik tizimini anglash uchun muhim manbalardir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Chomsky, Noam & Halle, Morris. (1968). "The Sound Pattern of English".
2. Jakobson, Roman. (1962). "Selected Writings in Phonology".
3. Trubetzkoy, Nikolai. (1939). "Grundzüge der Phonologie".